

LÁBADY TAMÁS*

SÉRELEMDÍJ *VERSUS* NEM VAGYONI KÁRTÉRÍTÉS

Tudott, hogy a 2013. évi V. tv. Magyarország új Polgári Törvénykönyve megszüntette a „hányatott sorsú”, jogalkalmazási nehézségekkel terhelt és komoly elméleti vitákkal kísért nem vagyoni kártérítés intézményét és helyette a személyiség – jogi személyeknél a személyhez fűződő – jogok védelmének hatékony szankciójaként bevezette a *sérelemdíjat*, mint a jogsértésnek közvetett kompenzációját és pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetését. A kétségkívül nagy horderejű változtatás célja és szándéka, hogy az új intézménnyel elkerülhetők legyenek a nem vagyoni kártérítésben rejlő fogalmi ellentmondások és egyúttal a bírói gyakorlat koherenciazavarai is.

A nem vagyoni kártérítés joga – gyakran még az egyes nemzetállami jogokon belül is – mind történeti, mind jog-összehasonlító aspektusból – rendkívül összetett, majdnemhogy kaotikus. Az egyes jogi megoldások nemcsak dogmatikailag, de többnyire terminológiai is tisztázatlanok. A döntvénytárak és kézikönyvek „szecessziós telítettségű” példázataiból általános jellemző vonásokat kiemelni alighanem lehetetlen. A nem vagyoni kártérítés folklorisztikus szinképe nemzeti jogokként és jogtörténeti koronként változik, sőt még azon belül is újabb és újabb fogalmak tűnnek fel. Átcsoportosulások történnek jogcsaládok között, amit elavultnak érzünk, újra feléled, és amit nagyon modernnek tartunk, arról kiderül, hogy antik. A mózesi törvénytől, amely szerint száz ezüst shekelt kellett fizetni a fiatalasszony apjának, mert rossz hírért költötték egy Izraelből származó leánynak, ti. azt állították, hogy nem *virgoként* ment a házasságba, szóval Mózes példázataitól a *prétori actio aestimatorian* keresztül az amerikai „*punitive damages*”-ig a távolságok szinte áthidalhatatlanok, a dekomponált részeket alig lehetséges egy egésszé összeállítani.

Már maga a terminológia is kaotikus és oszcillált. Puchta arbitrárius pénzbüntetésnek, Jhering szatiszfakciónak, Windscheid *wirkliche Strafen*nak nevezte, a *Corpus Juris Canonici* deflorációs engesztelési díjjal rendelte jóvá tenni a szűz elcsábítását, a *Carolinak*ban intézményesedik először a régebbi germán népjogok kompozícióiban már feltűnő, a mai jogalkalmazásban is szinte bármikor citálható „*Mädchen für alles*”, a *Schmerzensgeld*, de mondják a németek „*billige Entschädigung in Geld*”-nek is, *Genugtuung* a svájci jogalkalmazásban, „*pretium doloris*”, „*dommage moral*”, „*préjudice moral*” a franciáknál, „*danno non-pat-*

* Címzetes egyetemi tanár, volt alkotmánybíró, a Pécsi Ítéletábla első elnöke, címzetes kúriai bíró, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.

E-mail: labady.tamas@jak.ppke.hu.

rimoniale” az olaszoknál, „*exemplary or punitive damages*” a common law-ban. Mindez persze csak egy szegmentje a sokszínűségnek, a gazdagságnak, „egy adag szecesszió”, tulajdonképpen „jogi iparművészet”, amely egyetlen adekvát jogdogmatikai kategória alá csak roppant nehezen szubszumálható.

Arany János írja a „Nagyidai cigányok”-ban, hogy „*Kettős úton halad az emberi élet./Az egyik a gyakorlat, a másik az elmélet./Minthogy az elmélet ezúttal sáros,/Lássuk a gyakorlat merre viszen már most.*” A gyakorlat se visz azonban bennünket kiegyensúlyozottabb, nyugodtabb, sártalan utakra. Pusztán a hazai bírósági ítélkezést szemlélve, látni kell, hogy a nem vagyoni kártérítés dogmatikai ellentmondásait a gyakorlat se tudta feloldani. Az ítélkezés ellentmondásossága abból fakadt, hogy – a törvényi intenciónak megfelelően – a bíróságok kártérítésben gondolkodtak, holott a kár a magánjogban *fogalmilag vagyoni*, amely pénzben kifejezhető, tipikusan összecszerűen is meghatározható *vagyoni hátrány*.

A személyiségi jogsérelem okozta, és a külvilág számára is érzékelhető hátrány keresésében így a bíróságok folyamatosan beleütköztek a személyiségi jogsérelem és a magánjogi kárfogalom diszkrpanciájába. A nem vagyoni sérelmek ugyanis vagyoni mércével megmérhetetlenek, vagyonilag nem is kifejezhetőek, vagyis összecszerűen nem határozható meg, következésképpen kiegyenlíthetetlenek. A nem vagyoni kártérítés legfeljebb a vagyoni kártérítés fikciós esete, amelyben a sérelmet orvosolni hivatott kártérítés valójában inadekvát. Az immateriális sérelem hozzávetőleges ellensúlyozása pénzben történik ugyan, de ez *nem kártérítés*.

A bírói gyakorlat ezt az alapvető dogmatikai tisztázatlanságot tükrözve viszza. A bíróságok keresték a vagyoni kárfogalom analóg megfelelőjét a személyiségi viszonyokban, és ezt a személyiségi jogok megsértésével összefüggő *hátrány* keletkezésében találták meg. A legfőbb bírói fórum, de az ítélőtáblák is, számos iránymutató döntésükben kimondták, hogy a személyiségi jogok megsértése miatt a nem vagyoni kárigényt érvényesítő károsultnak a jogsértés által keletkezett hátrány elszenvedését bizonyítania kell. A bírói gyakorlat az 1959-es Ptk. 355. § (4) bekezdésének „*a nem vagyoni hátrány csökkentéséhez, vagy kiküszöböléséhez szükséges*” fordulatra támaszkodva követelte meg a személyiségi jogokban megsértettől a hátrány bizonyítását.

Csakhogy rövidesen kiderült, hogy a testi-biológiai-fiziológiai integritást sértő eseteken kívül a személyiségi jogsértések körében (magánélet, jó-hírnév, becsület, képmás stb.) a hátrány bizonyítása az esetek többségében vagy lehetetlen, vagy a sértett számára további megrázkódtatással jár, hiszen a kontumél (*contumely*) jogsértő magatartás hatásának „a külvilág általi érzékelhetővé, felfismerhetővé tétele” a sértett további megaláztatásához vezet. Sőt, a személyiségi jogsértések egyre bővülő tényálláskörében megsokasodtak azok az esetek, amelyekben a kirívóan durva jogsértések a sértett kikezdehetetlen társadalmi presztízse folytán nem is jártak valószínű hátrányokozással. Ezekben az esetszortokban a bíróságok – nem egyszer nagyvonalúan – elkezdtek alkalmazni a Polgári perrendtartás 163. § (3) bekezdését és a hátrány bekövetkezését „*köztudomású tény*”-nek tekintették, jogfejlesztéssel megteremtve a nem vagyoni kártérítés megítélésének „*hátrány-konfícióját*”.

A dogmatikai és gyakorlati ellentmondásoknak a kiküszöbölése érdekében az új Ptk. az intézményt döntő részben kiemelte a kódex VI. Kötelmi Jogi Könyvéből és a személyiségi jogsértések pénzbeli elégtétellel való szankcionálását a II. Könyvben, a személyiségi jogok megsértésének jogkövetkezményei között helyezte el. A kodifikáció – az új elnevezéssel, *Marton Géza* terminológiáját átvéve – tisztázza a jogintézmény dogmatikai alapját, implicite kimondva azt, hogy a személyiség bármely dimenziójának megsértésével okozott következmények pénzbeli ellensúlyozása *nem kártérítés*, egyben kifejezi annak *kettős funkcióját* is, jelesül azt, hogy a sérelemdíj egyfelől *közvetett kompenzációs* szerepet tölt be, másfelől *magánjogi büntetésnek* is tekinthető, *preventív* célzattal, a hasonló jogsértések megelőzése érdekében. A közvetett kompenzáció az elszenvedett sérelem hozzávetőleges, alternatív kiegyensúlyozása olyan vagyoni szolgáltatás nyújtásával, amely az elszenvedett sérelemért arányosnak becsült, más nemű – pénzben kifejezett – *előnyt* nyújt. A közvetett kompenzáció lehet *örömszerzés* forrása, jelenthet *lelki békét, megnyugvást, belső harmóniát* eredményező jóvátételt – és sok minden mást. A magánjogi büntetés pedig nem más, mint *pénzbeli elégtételadás*. Az intézménynek mind a maga történetiségében való, mind pedig jog-összehasonlító vizsgálata igazolja, hogy a pénzbeli elégtételadásnak bizonyos *büntető szerepet* a törvényhozás és a jogalkalmazás egyaránt mindig is tulajdonított.

A terminológia megújításával egyenértékű, nagyon jelentős változtatása a törvényhozásnak, hogy az új Ptk. *megdönthetetlen vélelmet* állít fel *hátrányokozásra* nézve annak kimondásával, hogy a sérelemdíj megfizetésére való kötelezésnek nem feltétele az, hogy a sértett az őt ért hátrányt bizonyítsa, azaz a jogsértés ténye *önmagában* szankcionálható sérelemdíjjal, bizonyított hátrány nélkül is.

Ezzel a törvényhozási technikával azután a jogalkotó a bírói gyakorlatot újra teljesen elbizonytalanította, mert az elé a kérdés elé állította, hogy a Ptk. 2:52. § (1) bekezdése alapján „*hozható-e olyan ítélet, amely a személyiségi jog megsértése esetén elutasítja a sérelemdíj iránti keresetet azon az alapon, hogy a jogsértett felet nem érte nem vagyon sérelem?*” A törvényszó ugyanis úgy rendelkezik, hogy: „*Akit személyiségi jogában megsértének, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért.*” A szöveg *grammatikai interpretációja* szerint a törvény *alanyi jogot* teremtett a sérelemdíjra a sértett javára pusztán a jogsértés ténye alapján. Erősíti ezt az értelmezést a 2:52. § (2) bekezdésének az a fordulata, amely szerint „*a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkezésének bizonyítása nem szükséges.*”

Az alig több mint másfél éve hatályos törvényi rendelkezések alapján az elsőfokú bíróságok kétféle – egymással ellentétes – álláspontot alakítottak ki: a) Az egyik szerint a Ptk. Rendelkezései nem adnak mérlegelési lehetőséget abban a kérdésben, hogy a személyiségi jog megsértésének jogkövetkezményeként a bíróság ítéle meg sérelemdíjat, csak a sérelemdíj *összegének* meghatározása lehet bírói mérlegelés tárgya. Eszerint a bíróságnak bármilyen *bagatell jogsértés* esetén is meg kell ítélnie a sértett javára bármilyen *bagatell összegű* sérelemdíjat, sőt azt is, ha a sértett csak jelképes összegű (például 1 forint) sérelemdíjat követel. b) A másik álláspont szerint a személyiségi jogsértés megállapítása, valamint az objektív szankci-

ók megítélése mellett is a bíróság *elutasíthatja a sérelemdíj iránti keresetet*, ha álláspontja szerint a sérelmet szenvedett felet nem érte olyan immateriális sérelem, amely sérelemdíj megítélésére adhatna alapot.

A magunk részéről ehhez a második állásponthez csatlakozunk a következő kiegészítésekkel. Se az elmélet, se a bíróságok az eddigiekben soha nem támogatták olyan gyakorlat kialakítását, amely tükrözne volna a személyiségi jogok és a jogvédelem devalválódását és inflálódását vagy akár a jelképes pénzbeli elégtétel megítélését. A fejlett jogi kultúrájú külföldi államok joggyakorlata is következetesen kiszűri a bagatell sérelmek és igények honorálását. Hogy csak egyedül az európai jogegységesítési törekvések közül a Christian von Bar vezette *Osnabrücki Study Group* mintaszabályzatára, a *Principle of European Tort Law* tételéhez utaljunk, a vonatkozó rendelkezés kimondja, hogy a személyiségi jogok megsértése körében „*a jelentéktelen sérelmek és igények figyelmen kívül hagyandók*”.

A Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése körében ugyanakkor a bíróságok segítségére lehet a nyelvtani értelmezésnél magasabb rendű *teleológikus*, azaz *célszerű* értelmezés, amelyre egyébként az *Alaptörvény* egyenesen kötelezi a bíróságokat. Az *Alaptörvény* 28. cikke szerint a bíróságok a jogszabályok szövegét *elsősorban azok céljával* és az *Alaptörvénnyel* összhangban értelmezik. A jogszabályok értelmezésénél azt kell feltételezni, hogy azok „*a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak*”. A Ptk. 2:52. § (1) bekezdésének helyes, *cél szerinti értelmezése* szerint a szankció akkor kerülhet alkalmazásra, ha az képes betölteni funkcióját, azaz a közvetett kompenzációt és a magánjogi büntetést. Márpedig a sérelemdíjban való marasztalás lehetőségét biztosító törvényi rendelkezések *céljának* az a jogalkalmazás felel meg, amely nem marasztal olyan alacsony, bagatell összegű sérelemdíj megfizetésére, amely nem alkalmas sem a sérelem közvetett kompenzálására, sem a magánjogi büntetés jog-sértéstől visszatartó preventív hatásának a kifejtésére.

A bíróságok ezeket a szempontokat alkalmazhatják a bagatell-ügyek kiszűréséhez, azontúl, hogy ítéleteikben kimondják: a jogsértővel szemben alkalmazott objektív jogkövetkezmények már önmagukban megfelelően orvosolják a sértett jogsérelmét. Végül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Ptk.-nak a változtatással semmiképpen sem az volt a célja, hogy a sérelemdíj jelentéktelen, elhanyagolható személyi sérelmeket is szankcionáljon. Az ilyen ítélezés magának az intézménynek a rangját, komolyságát és méltóságát devalválná.

De az elsőbíróságok a törvény hatálybalépése óta *további jogértelmezési problémákba* is ütköztek. Egyáltalán nem kisszámú jogalkalmazási interpretáció szerint – és ezt egyes törvénytárgyalások is támogatják – a sérelemdíj *szubjektív feltételű* szankció. Következik ez a jogintézmény rendszertani értelmezéséből, hiszen a szabályt megelőző 2:51. § címe a *Felróhatóságtól független szankciók*, és ezt követi önálló – *Sérelemdíj* – címmel a 2:52. §, majd *Kártérítési felelősség* címmel a 2:53. §, vagyis a *szubjektív jogkövetkezmények*.

Az *interpretatio systematica* módszerének helyes alkalmazásával azonban egészen más eredményre jutunk. A törvény 2:52. § (2) bekezdésének utaló szabálya szerint a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – így a *kimentés módjára* is –

a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni. Ez pedig azt jelenti, hogy ha a személyiségi jogsértés szerződésszegéssel (utazási szerződés, személyfuvarozási szerződés), vagy fokozott veszéllyel járó tevékenységgel (élet–testi épség sérelme) történt, akkor a sérelemdíj fizetésére való kötelezést az objektív feltételű szankciók szigorú szabályai szerint kell elbírálni, vagyis a sérelemdíjban való marasztás objektív és *nem felróhatósági* alapon történik. A sérelemdíj tehát *objektív* és *szubjektív* szankció egyaránt lehet, megítélése a kártérítési felelősség jogalapján történik. Természetesen szerződésszegés esetében a következményi károk előre-láthatósági korlátja nem alkalmazható, mert a sérelemdíj nem kártérítés, összegszerűségének szempontjait pedig a 2:52. § (3) bekezdése határozza meg.

A jogalkalmazási gyakorlat nem kisebb dilemmája az, hogy hozható-e *solo sérelemdíjban marasztaló* ítélet, vagy a jogsértő fizetésre kötelezésére csak a személyiségi jogsértés megállapítása, esetleg – keresettől függően – egyéb objektív szankciók kiszabása mellett kerülhet sor? Az egyik – elméleti megtámogatással kialakított – álláspont szerint a személyiségi jogsértés megállapítása – a sérelemdíj megítélhetőségének relációjában – csak *jogalapi kérdés*, és pusztán az ítélet indoklására tartozik. Vagyis a sértettnek nem kell a személyiségi sérelem megállapítása iránt is keresetet előterjesztenie, és a bíróság hozhat pusztán a sérelemdíj fizetéséről szóló ítéletet, ha az indoklás tényállási részében megállapítja a jogsértést.

A másik – alighanem helyesebb – álláspont szerint a 2:52. § (1) bekezdésének első fordulata, ti., hogy az kérhet sérelemdíjat, akit személyiségi jogában megsértettek, kényszerítően megköveteli a jogsértés megállapítására vonatkozó ítéleti rendelkezést, amely a sérelemdíj megítélésének *sine qua non* kondíciója. A sérelemdíj tehát *járvulékos természetű* és *nem sui generis*, önálló szankció, hanem – az egyéb feltételek mellett – az objektív jogkövetkezmények *járvuléka*.

Az ítélkezési gyakorlatnak talán legnagyobb problémája, hogy a jogi személy tevékenységi körében, nevében eljáró tag, alkalmazott, vezető tisztségviselő által elkövetett személyiségi jogsértés esetében *kivel szemben érvényesíthetők a személyiségi jogsértés objektív szankciói és a sérelemdíj*? E kérdésben a bíróságok határozottan eltérő megoldásokat képviselnek. A Kúria és a Győri, valamint a Debreceni Ítéltáblák szerint ezekben a tényálláskörökben a felelősség megtöbbszöröződik. A sértett mind a jogsértő személlyel, mind a jogi személlyel szemben érvényesítheti a jogsértés szankcióit. A Fővárosi, Pécsi és Szegedi Ítéltáblán azonban következetesen azt a gyakorlatot folytatják, hogy a személyiségi jogsértéseket tekintve is érvényesül a jogi személy lényegéhez tartozó *betudás*, helyesebben *beszámítás* elve, vagyis a jogi személy nevében eljáró természetes személy személyiségi jogsértése is a jogi személy cselekményének minősül.

A Kúria és a hozzá csatlakozó ítélőtáblák érvelése az, hogy a Ptk. 2:42. § (2) bekezdése értelmében: „*Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani.*” A *mindenki* alatt tehát a természetes személyt is érteni kell, és pedig akkor is, ha a jogi személy nevében jár el. Csakhogy ez a nézet figyelmen kívül hagyja, hogy a jogi személy nevében eljáró természetes személy metamorfózisa jogilag lehetetlen és értelmezhetetlen. Magatartását nem lehet úgy értelmezni, hogy addig, ameddig az jogszerű, a cse-

lekvősséggel nem rendelkező jogi személyként jár el, amikor azonban magatartása jogellenessé válik, akkor azért személyében is felel. Ez az álláspont a jogi személy lényegéhez tartozó *beszámítási elv* tagadását jelenti, lényegileg a jogi személy értelmezésének félreértésén alapszik. A jogi személy nevében cselekvő természetes személy nem alakulhat, nem változhat át az ő individuális személyiségévé, mert ez a jogviszonyban jogalanyváltozást jelentene, amelynek semmiféle törvényi alapja nincs. Megint más kérdés, hogy mikor és milyen feltételekkel alkalmazhatja a bíróság az „*úttörést*”, amely az eljáró természetes személy felelősségét is megállapítja a jogi személlyel egyetemlegesen.

A mostani időben induló, a sérelemdíj merőben új, egyúttal azonban nagyon régi jogalkalmazását segíteni szándékozó gondolatainkkal talán valamelyest sikerül bátorságra indítani a bíróságokat és – Pulszky Ágost *A munkáskérdésről* írt monográfiája szavait metaforikusan kikölcsönözve – arra biztatni:

„hogy bajaik természetét ismerjék fel és a tünetekben ne a kórt lássák – a törvényhozótól várva a jogszabály módosítását –, hanem felfedezve az azok mögé rejtett törvényhozói célokat, a *bírói kreativitás* olyan gyógyszereit alkalmazzák, amelyek képesek egy koherens, harmonikus, magas színvonalú és kultúrájú, egységes ítélkezés megteremtésére magának az embernek, az emberi személyiség minden dimenziójának, továbbá a jogi személyek személyhez fűződő jogai oltalmazása és védelmezése érdekében.”